

Κεφάλαιο 2 ενότητα 2

1. Τι είναι η λέξη;

Η λέξη είναι το μικρότερο τμήμα της γλώσσας που έχει νόημα.

2. Υπάρχει σχέση λέξεων και εννοιών; Τι είναι οι έννοιες;

Οι λέξεις σχετίζονται με τις έννοιες (ή είναι ονόματα για τις έννοιες), ενώ οι έννοιες αναφέρονται σε σύνολα πραγμάτων.

Εκτός από τις έννοιες που δηλώνουν ένα σύνολο ίδιων πραγμάτων (π.χ. “βιβλίο”), έχουμε και έννοιες που δηλώνουν χαρακτηριστικά πραγμάτων.

3. Να ορίσετε τις ιδέες σύμφωνα με τον Πλάτωνα.

Οι ιδέες είναι πράγματα υπαρκτά, ανεξάρτητα από τον αισθητό κόσμο, αιώνια και αμετάβλητα, που μπορούμε να τα προσεγγίσουμε και να τα γνωρίσουμε μόνο με τον νου και όχι με τις αισθήσεις.

4. Σε ποια επίπεδα χωρίζει ο Πλάτων την πραγματικότητα;

Θεωρεί ότι υπάρχουν δύο κόσμοι, ο αισθητός κόσμος της εμπειρίας μας και ο κόσμος των ιδεών, που είναι νοητός και υπεραισθητός. (δυϊσμός)

Τα αισθητά πράγματα είναι αντικείμενα, τα οποία αντιλαμβανόμαστε με τις αισθήσεις μας. Δεν μπορούμε να τα γνωρίσουμε, όχι εξαιτίας κάποιας δικής μας ατέλειας, αλλά γιατί στην πραγματικότητα δεν υπάρχουν. Είναι, όπως οι σκιές ή οι εικόνες στον καθρέφτη, που, καθώς τις βλέπεις από κάποια απόσταση, σου φαίνονται σαν αληθινά πράγματα, αλλά όταν τις πλησιάσεις και τις αγγίζεις, διαπιστώνεις ότι είναι φαντάσματα, ανύπαρκτες οντότητες, καπνός. Σκιές, απεικάσματα και είδωλα, όμως, τίνων; Των ιδεών, απαντά ο Πλάτων.

5. Τι ονομάζει καθολικές έννοιες ο Αριστοτέλης και σε τι διαφέρει από τον Πλάτωνα;

Σύμφωνα με τη θεωρία των καθολικών εννοιών του Αριστοτέλη, το νόημα των λέξεων προκύπτει από μια πραγματική και αναλλοίωτη ουσία που αποκαλύπτεται με νοητική διεργασία, έπειτα από τα πράγματα (καθολικές έννοιες).

Απορρίπτοντας τη θεωρία των ιδεών του δασκάλου του, ο Αριστοτέλης στρέφεται στο πραγματικό και γενικά στην αντικειμενική πραγματικότητα. Δε δέχεται λοιπόν πως η ουσία της πραγματικότητας

βρίσκεται έξω απ' αυτή, σ' έναν άλλο κόσμο, αλλά στον κόσμο των αισθητών. Δεν απορρίπτει δηλαδή την ιδέα (το νοητό στοιχείο) ως ουσία του κόσμου, αλλά τη σχέση των αισθητών προς αυτήν. Κανένα ον, επομένως, δεν μπορεί να χωριστεί από την ουσία του, που είναι η σημαντικότερη κατηγορία από τα γνωρίσματα του όντος, γιατί απ' αυτήν εξαρτάται η ύπαρξή του. Κατεβάζει, λοιπόν, τις ιδέες από τον ουρανό στη γη και τις ονομάζει είδος, δηλαδή μορφή, που εμπεριέχει τις ιδιότητες κάθε πράγματος, την καθαρή ουσία του. Η καθαρή ουσία, επομένως, δεν προϋπάρχει ως αυτοτελής οντότητα, αλλά ενυπάρχει ως συστατικό των πραγμάτων, οπότε ο νους τη συλλαμβάνει με τον τρόπο που δίδαξε ο Σωκράτης, δηλαδή με νοητική αφαίρεση των επιμέρους ιδιοτήτων και τη διατυπώνει ως έννοια που έχει καθολική εμβέλεια. Αυτές είναι τα «καθόλου» ή οι καθολικές έννοιες (= κοινά γνωρίσματα των πραγμάτων), που αποτυπώνουν γενικές ιδιότητες (λευκότητα, δικαιοσύνη) και που εξαιτίας της γενικότητάς τους, προσδίδουν στα πράγματα νόημα αναγνωρίσιμο από όλους.

6. Τι υποστηρίζουν οι εμπειριστές για το νόημα των λέξεων;

Σύμφωνα με τη θεωρία του εμπειρισμού, το νόημα των λέξεων προκύπτει από μια ατομική-υποκειμενική εικόνα των πραγμάτων που διαμορφώνουμε με τις αισθήσεις μας και βρίσκεται μόνο στη σκέψη μας.

Οι εμπειριστές φιλόσοφοι (Τζον Λοκ - Ντέιβιντ Χιουμ) επηρεάστηκαν από τη θεωρία των καθολικών εννοιών του Αριστοτέλη. Υποστήριξαν ότι η ουσία -άρα και το νόημα- των πραγμάτων προκύπτει από την εικόνα που σχηματίζουμε γι' αυτά στο νου μας. Όταν σκεφτόμαστε μία έννοια, χρησιμοποιούμε τα κοινά χαρακτηριστικά όλων των εκδοχών της. Σύμφωνα, λοιπόν, με τη θεωρία του εμπειρισμού, που αναπτύχθηκε από το 17ο αιώνα και μετά, η αντικειμενική πραγματικότητα υπάρχει στο νου μας ως παράσταση, που διαμορφώνουμε με τις αισθήσεις μας. Οι εμπειριστές ονομάζουν τις παραστάσεις αυτές ιδέες, που όμως δεν έχουν καμία σχέση με τις ιδέες του Πλάτωνα. Αντίθετα, σχηματίζονται όπως ακριβώς οι καθολικές έννοιες, δηλαδή με νοητική αφαίρεση. Οι ιδέες των εμπειριστών διαφέρουν από τα «καθόλου» του Αριστοτέλη, γιατί δεν είναι τίποτε άλλο, παρά οι ατομικές-υποκειμενικές - εικόνες των πραγμάτων, που βρίσκονται στη σκέψη και μόνον. Αν, όμως, οι καθολικές έννοιες είναι συστατικά της σκέψης, τότε πώς διασφαλίζεται η αντικειμενικότητά τους, αφού οι σκέψεις διαφέρουν από άνθρωπο σε άνθρωπο; Αυτό σημαίνει ότι οι εικόνες αυτές δεν αντιπροσωπεύουν μια «καθαρή ουσία», οπότε δεν μπορούν να έχουν καθολική εμβέλεια και νόημα αναγνωρίσιμο από όλους.

7. Τι είναι ο νομιναλισμός ή ονοματοκρατία;

Οι θεωρίες που αναζητούν το νόημα των λέξεων μέσα στις ίδιες τις λέξεις είναι...

Ο νομιναλισμός ή ονοματοκρατία, που πρωτοδιατυπώθηκε από στοχαστές του Μεσαίωνα, με αφορμή ένα σχόλιο του Βοήθιου στις Κατηγορίες του Αριστοτέλη, υποστηρίζει ότι η σχέση των εννοιών με τα πράγματα ενυπάρχει μόνο στο όνομά τους. Οι καθολικές έννοιες δεν είναι ουσίες, αλλά διανοητικά δημιουργήματα του καθενός, οπότε υπάρχουν μόνο στο μυαλό μας και εξαφανίζονται πολύ εύκολα. Η μόνη πραγματικότητα που μένει πίσω τους είναι το όνομα που τα χαρακτηρίζει. Υπάρχουν δηλαδή λέξεις-ονόματα που χρησιμοποιούμε, για να ονομάσουμε π.χ. τα πράγματα λευκά, αλλά δεν υπάρχει η λευκότητα ως κοινή ουσία. Η θεωρία αυτή, αρχικά, καταδικάστηκε από την Εκκλησία ως αίρεση. Στη συνέχεια, όμως, υιοθετήθηκε από τους δομικανούς μοναχούς που μελετούσαν τη Λογική του Αριστοτέλη ως πλήρης φιλοσοφική θεωρία.

Εκείνος που έδωσε στο νομιναλισμό ακραίο προσανατολισμό ήταν κυρίως ο Γουλιέλμος Όκαμ, που αρνήθηκε την ύπαρξη σε οτιδήποτε γενικό και αφηρημένο. Εδώ όμως εντοπίζεται και το μειονέκτημα του νομιναλισμού. Αν θεωρήσουμε ότι κάποιο πράγμα είναι λευκό, επειδή μοιάζει με κάποιο άλλο λευκό πράγμα του οποίου την εικόνα έχουμε στο μυαλό μας, σημαίνει ότι υιοθετούμε την ύπαρξη της ομοιότητας. Τα πράγματα, δηλαδή, ανήκουν σε ορισμένη κατηγορία λόγω της ομοιότητάς τους. Η έννοια όμως της ομοιότητας συνιστά καθολική έννοια, οπότε η θεωρία του νομιναλισμού αναιρείται.

8. Τι υποστηρίζει ο Λούντβιχ Βιτγκενστάιν για το νόημα των λέξεων;

Η θεωρία που αναζητά το νόημα των λέξεων στη χρήση τους μέσα στη γλώσσα ...

Η θεωρία που αναζητά το νόημα των λέξεων στη χρήση τους μέσα στη γλώσσα διατυπώθηκε από το φιλόσοφο Λούντβιχ Βιτγκενστάιν. Επικεντρώνεται στη χρήση των λέξεων και φράσεων και όχι σε θεωρίες για το νόημά τους. Προτάσσει την αναζήτηση των συνθηκών χρήσης της γλώσσας και των κανόνων εφαρμογής της. («Δεν είναι οι λέξεις που εκφέρεις εκείνο που μετράει, μήτε κι εκείνο που έχεις στο μυαλό σου την ώρα που τις εκφέρεις. Είναι η πράξη που δίνει στις λέξεις το νόημά τους»).

α) Η άποψη αυτή ξεκινά από τη βάση ότι η γλώσσα είναι κοινωνικό φαινόμενο που προορίζεται για επικοινωνία. Η γλώσσα δεν είναι μόνο μέσο πληροφόρησης και περιγραφής, αλλά χώρος δράσης (επιτελεστική λειτουργία της γλώσσας). Δεν αποτελεί, δηλαδή, προσωπική δημιουργία. Ταυτόχρονα με τη γλώσσα επιτελούνται διάφορες λειτουργίες : διατάζουμε, παρακαλούμε, ευχόμαστε και πραγματοποιούμε ένα ευρύ φάσμα πράξεων. Σκεφτείτε τις επιπτώσεις της φράσης : «Το Ειδικό Στρατοδικείο κρίνει εν ονόματι του Λαού και του Έθνους τους κατηγορουμένους ενόχους εσχάτης προδοσίας κατά του Έθνους και τους καταδικάζει εις θάνατον !». Για τους παραπάνω λόγους αρκετοί φιλόσοφοι, όπως ο Τζων Όστιν μιλούν για την επιτελεστική λειτουργία της γλώσσας. Οι λέξεις, δηλαδή, είναι τα επικοινωνιακά μας εργαλεία, οπότε το νόημά τους καθορίζεται από το πόσο αποτελεσματικές είναι στη επιτελεστική λειτουργία της γλώσσας.

β) Επιπλέον, η γλώσσα είναι ένα πολιτισμικό δημιούργημα, ένα κοινωνικό φαινόμενο στο οποίο μετέχουμε όλοι μέσα από την καθημερινή χρήση. Αυτό σημαίνει ότι μπορούμε να μάθουμε μια γλώσσα μέσω της χρήσης της, οπότε αποκτούν νόημα και οι λέξεις –εργαλεία της π.χ. η λέξη «βιβλίο» έχει νόημα, επειδή χρησιμοποιείται, για να ονοματίσει το αντικείμενο βιβλίο.

Η συγκεκριμένη θεωρία έχει λογική βάση, αλλά δεν καλύπτει όλες τις παραμέτρους γύρω από το νόημα των λέξεων, που είναι ευρύτερο από τη χρήση τους. Πολλές φορές, δηλαδή, δύο λέξεις μπορεί να έχουν το ίδιο νόημα, χωρίς να έχουν την ίδια χρήση (π.χ. διαβάζω, μελετώ) ή η ίδια λέξη, με το ίδιο νόημα μπορεί να έχει διαφορετικές χρήσεις (π.χ. ξέρω τι θέλω/ξέρεις τι λες;). Έτσι, κινδυνεύουμε να νομιμοποιήσουμε το γλωσσικό λάθος, με το επιχείρημα ότι κάθε γλωσσικό στοιχείο που καθιστά δυνατή την επικοινωνία είναι και σωστό, πράγμα που δεν ευσταθεί. Το βασικό μειονέκτημα της θεωρίας αυτής, όπως και γενικά της θεωρίας των νομιναλιστών, εντοπίζεται στο γεγονός ότι αναιρεί την ύπαρξη καθολικών εννοιών, οπότε αφήνει αναπάντητα δύο βασικά ζητήματα: α) Αν η χρήση των λέξεων τις σηματοδοτεί, τότε οι διάφορες γλώσσες θα ήταν μεταξύ τους ασύμβατες και αμετάφραστες. β) Πώς εξηγείται ότι αυτοί που μιλούν την ίδια γλώσσα αναγνωρίζουν το νόημα των λέξεων και τις χρησιμοποιούν με τον ίδιο τρόπο.